

PG
201
N24

3403

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

Nash Jezik

P464

The University
of Michigan
Periodical
Reading Room

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књига XIX, св. 4—5

БЕОГРАД, 1973.

САДРЖАЈ

	Стр.
1) М. Стевановић, Немарност према језику у дневној штампи	189—203
2) Драгана Мршевић, Предлози <i>над, под, пред,</i> и <i>изнад, испод</i> и <i>испред</i> с одговарајућим падежним облицима у функцији одређивања просторних односа	204—227
3) Милица Радовић-Тешић, Предлог <i>код</i> уз генитив глаголских и других апстрактних именица у функцији одређивања времена и његове сематичко-синтаксичке опозиције	228—255
4) Инж. Мило Л. Арсенијевић, Из текстилне терминологије	256—264
5) Радосав Бошковић, Старословенска <i>adiectiva possessiva</i> на <i>bib</i>	265—272
6) Берислав М. Николић, Основни принципи творбе речи у савременом српскохрватском књижевном језику (свршетак)	273—286
7) Језичке поуке	287—291
8) Регистар	293—314

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ

Секретари Уређивачког одбора др Даринка Гортан-Премк
и др Љубомир Поповић

БЕОГРАД
1973.

Штампа: Издавачка установа „Научно дело” — Београд,
Вука Караџића 5

СТАРОСЛОВЕНСКА ADIECTIVA POSSESSIVA НА *ѣ*

Нема их много ни у старословенским ни у црквенословенским споменицима. У првима налазимо ове примере: *materъѣ* (mater-), *družъѣ* (drugъ), *bratъѣ* (bratъ), *gospodъѣ* (gospodъ), *vladуѣѣ* (vladyka); а у другим ове: *synovъѣ* (synovъ), *dzšterъѣ* (dzšter-), *dědъѣ* (dědъ), *zъѣѣ* (zъѣ), *tystъѣ* (tystъ), *otъѣ* (*otъ), *možъѣ* (možъ), *spsědъѣ* (spsědъ), *ženъѣ* (žena), *sestrъѣ* (sestra).

Исп.: за прве примере: М. Brodowska-H o n o w s k a, Stowotwórstwo przymiotnika 166—167, а за дпуре: F. Miklo-s i c h, Stammbildungslehre 155.

Сви су ти придеви по значењу исти — сама adiectiva possessiva. А изведени су — једанпут од основа на *ѡ*, други пут од основа на *ѣ*, трећи пут од основа на *ѣ*, а четврти — од основа на сугласник. То значи: по морфолошкој подлози, по својим основама — они су хетерогена група, а семазиолошки, по својој везаности искључиво за категорију лица — они су хомогена група. То је само овлашна констатација, али је њу потребно учинити, ради лакшега разумевања широке категорије придева на *ѣѣѣ* изведених од прилога. А наиме: велико је питање да ли су и врло мала вероватноћа да су суфикс *ѣѣ-* — код присвојних придева, и суфикс *ѣѣѣ* — код осталих придева, по своме постанку и по својим суфиксалним компонентама идентични.

Циљ је овога чланка не само да објасни и један и други суфикс него и да покаже, ео ipso, да је посесивно *ѣѣ* постало на један начин, а структурално *ѣѣѣ* — на други.

Како је постало посесивно *ѣѣ*?

Проф. В а ј а н раставља га на овакве формантске чиниоце: његов први део *ѣ* — то је стари завршетак акузатива једине основа

на *ī* и основа на сугласник; а његов други део — то је познати придевски посесивни суфикс *jъ*. Конкретно: некадашњим акузативима *gospodīn*, *materīn* додато је *jъ*; тако су добијени придеви *gospodъnъ*, *materъnъ*, а преко њих — перинтеграцијом — посесивни суфикс *ъnъ*, са хијатским *n* (*Grammaire Comparée* II, 1, 599).

Ово иначе учено тумачење могао је конструисати само лингвиста ко и се мало бавио суфиксима. А наиме: придеви се по правилу граде од основа именичких, а од именичких падежа — само по изузетку. На овај други начин правили су се — некада, давно — придеви једино од генитива и датива, што значи од падежа који су имали и посесивно значење, и увек помоћу некога структуралнога суфикса, никад — од падежа јединине буквално никад — помоћу суфикса с реалним значењем, какво је морао имати — и по Вајану — суфикс *jъ*.

Мислимо да код придева типа *bratъnъ* (= *bratovъ*) имамо посла с једним врло и успешно замућеним суфиксом, чији први део није — и не може бити — ни придевско структурално *ъnъ*, како се обично мисли, ни падежно именичко-*īn*, како Вајан претпоставља. Други део суфикса — то је потпуно тачно — може бити само посесивни суфикс *jъ*, али то *jъ* није из истих разлога и с истом функцијом дометано првome делу суфикса *ъnъ* код посесивних придева и првome делу суфикса *ъnъ* код осталих придева.

Ми претпостављамо, наиме, да је посесивно *ъnъ* постало код личних имена, граматичким преображајем првобитнога именичког *ъnъ*, коме је дометнут — као функционално појачање — посесивни придевски суфикс *jъ*.

Ево како тај процес конкретно изгледа.

а) Није никаква тајна да су у прасловенском језику — и у првим вековима историјскога развитка свих словенских језика — помоћу суфикса *ъnъ* прављена лична имена типа *Ротъnъ* < *Ротъ-slavъ*. Поуздан и познат доказ за то представљају словенска имена типа старопољско *Pęciēn*, *Pętna*, *Braciēn*, *Bratna*, *Sulen*, *Suĭna*, *Milociēn*, *Milotna*; старочешко *Buden*, *Raden*, *Raten*; српскохрватско (старо) *Čudъnъ* (< *Čudislavъ*), *Radnanъ* < *Radъnъ* + *anъ*, *Dimъnъ* (< *Dimi-trije*). Случајном — и скупом — омашком проф. Розвадовскога (МРКЈ IV 477) идентификован је суфикс *ъnъ* у тим име-

нима са суфиксом *ѡѣ* код придева (пољско *godny, pąny*). А то није — то: прасловенска имена типа *Рѣѡѣ* — то су некадашњи хипокористици, изведени именичким деминутивним суфиксом *ѡѣ* (< *inos*); и изведени — као што показују женска имена на *ѡѣ* — не од скраћених имена типа *Рѣѡѣ*, него директно од сложених имена типа *Рѣѡѣslavъ*; на крају, изведени од таквих имена на један мало необичан начин: путем употребе именичкога суфикса *ѡѣ* истовремено с две функције — структуралном (прављење нове речи од крње основе) и реалном (прављење деминутива од такве основе).

Тај суфикс (*inos > ѡѣ*) — деминутивни и именички — по тврђују, недвосмислено, и оба жива балтичка језика (што нико досад није запазио): литавски са својим деминутивним *inas, ina*, и летонски са својим деминутивним *ins, ina*. Испоредити — као доказ: западнолитавска имена типа *Vakšinas*, хипокористик од *Vakšys*; или литавска дијалекатска deminutiva типа: *arklīnas* (млад коњ) према *arklīs, paršinas* (младо прасе) према *paṛšas, šq-sinas* (млада гуска) према *žqsīs*; или литавска књижевна deminutiva типа *merginā* (млада девојка) према *mergā* (O t r e b s k i, Gramatyka języka litewskiego II 187); и додати њима — опет као доказ — летонска дијалекатска deminutiva типа *ganins* (gans) = *Hirtchen, māsina* (masa) = *Schwesterchen* (E n d z e l i n, Lettische Grammatik 226—227).

Имена и хипокористика типа *Рѣѡѣ*, ген. *Рѣѡѣѣ* нестало је давно и давно у словенским језицима; а с њима и суфика *ѡѣ* за лична имена мушкога рода. Питање је — јесу ли и колико очувани трагови некадашњег балтичко-словенског *īnā* код личних имена женскога рода.

Мислимо да би непосредни и посредни континуанти прасловенских личних имена женскога рода на *ѡѣ* < балтичко-словенскога *īnā* — понављамо: именичкога и деминутивног — могла бити имена типа *Вѣѡѣѣ*, *Рѣѡѣѣ*, *Ћѡѣѣ* (Д а н и ч и њ, Основе 189) у српско-хрватском језику. Данас, та су имена, мање више, регионалнога, покрајинског карактера. И по правилу — нису хипокористици, него обична имена. Сем тога, та се имена у нашем језику од поодавно праве — под импулсом секундарне интерпретације језичкога осећања — од хипокористика женскога рода на *ѡѣ*. Исп.: *Јѡѡѣѣ*, *Мѣѡѣѣ*,

Дѡкна (: Јѡка, Мѡка, Дѡка), с новом фонолошком констелацијом (са задњонепчаним *к* испред - на од -ѡна), и Јѡна < Јан-на : Јѡна, Сѡѡна < Сѡан-на : Стѡна.

Прасловенска женска имена на ѡна различито су тумачена. Како — ми то овде нећемо износити; не толико због тога што су њихова тумачења заснивана махом на застарелим лингвистичким погледима колико због тога што се ми ни с једним од њих не слажемо.

Ми овако резонујемо.

Старосрпска женска имена типа *Budьna*, *Ћudьna* (M a g e t i ć, Narodna imena i prezimena 146) — под претпоставком да су она прасловенске творевине — могла су постати — теоријски, и на први поглед — на четири начина.

Прво, она би могла бити резултат некадашњег моционог преображаја мушких имена типа *Ћudьнъ*, *Budьнъ*. Та могућност њихова постанка отпада: хипокористицима мушкога рода, којим било, могло је бити додавано, и то касно, само експресивно *a*, а оно је чувало, по правилу, природни род основнога имена. Отуда, на пример, masculina типа српскохрватско *Borьna* (9. век) < *Borьнъ* + + *a* (< *Borislavъ*), *Mirьna* (13. век) < *Mirьнъ* + + *a* (< *Miroslavъ*), *Radějьna* < *Radějьнъ* + + *a*; или пољско *Ratna* < *Raьнъ* + + *a* (< *Ratislavъ*), *Trzebna* < *Trěbьнъ* + + *a* < *Trěbomysъ* (T a s - z y s k i, Najdawniejsze polska imiona osobowe 55). Друго, она су могла бити направљена од скраћених мушких имена *Budъ* (< *Budislavъ*), *Ћudъ* (< *Ћudislavъ*), помоћу суфикса ѡна. Ни та могућност њихова постанка не долази у обзир: претпоставка о томе да је *Budьna* (f) постало од *Budъ* — то је у исто време и претпоставка да је некадашње именичко ѡна имало моционо значење; а то значење тај суфикс нити је имао нити је могао имати — ни у прасловенском језику ни у првим епохама развитка словенских језика. Треће, она су могла постати прасловенским проширењем — деминутивним именичким суфиксом ѡна — хипокористика женскога рода типа *Mirѡ* (< *Miroslava*). Против таквога тумачења одлучно говори хронологија: претпоставка о томе да је *Budьna* постало од **Būdъ* у прасловенском језику — то је у исто време и претпоставка о великој старини хипокористика ове друге категорије. А то није нимало вероватно. Напро-

тив: може се слободно рећи да хипокористици типа *Budъna* — ако су прасловенски — представљају најстарију с у ф и к с а л н у категорију хипокористика од личних имена женскога рода у прасловенском језику; у сваком случају — кудикамо старију од стандардне словенске категорије типа *Mirdъ*, која може бити само из најмлађе епохе развитка прасловенскога језика; што није само наше мишљење.

Остаје нам, после свега овога, само једна могућност да објаснимо постанак прасловенских хипокористика *Budъna*, *Čudъna*; а наиме — да претпоставимо да су они постали механичким скраћивањем сложених имена *Budislava*, *Čudislava* — што је сасвим на своме месту — путем употребе суфикса *ъna* с две истовремене функције — структуралном (грађење нове речи од крће основе) и реалном (грађење нове речи с деминутивним значењем); *mutatis mutandis* — као хипокористици типа *Potъnъ* < *Potislavъ*.

Овако протумачени — а тако се једино могу протумачити — хипокористици типа *Budъna* инструктивни су у три правца. Прво, они показују да мушка имена типа *Budъ*, *Čudъ*, са структуралним њ, представљају на старији, индоевропски слој словенских скраћених имена. Друго, они доказују да та и таква скраћена имена словенска — са њ у номинативу — нису била, поготову граматички узевши, никакви хипокористици, како то у последње време тврди — понављајући стара гледишта — пољски индоевропеиста проф. Ј. Курилович (BSLP 62, 7). И треће, они убедљиво потврђују нашу тезу о томе да су прасловенски хипокористици типа *Potъnъ* грађени — не од скраћених имена типа *Potъ*, него непосредно од сложених имена типа *Potislavъ*, на горе изложени начин.

б) У постојање словенских хипокористика типа *Potъnъ* — с некадашњим именичким деминутивним суфиксом *ъnъ* — не може се, дакле, сумњати. Остало нам је да покажемо — што простије и убедљивије — како је *ъnъ* код тих имена од именичкога постало придевски посесивни суфикс.

Мислимо да то није тежак посао. А наиме: има један колико незапажен толико и архаичан начин прављења придева од личних имена — или бар од скраћених личних имена — у прасловенском језику; а то је — путем употребе структуралнога деривационог

Просто — аглутинацијом двају празних суфикса: додавањем структуралнога *јъ* староме структуралном и општесловенском придевском *ъз*. Кажемо — структуралнога *јъ*. Да, тако. Суфикс *јъ* почео је „своју каријеру“ с реалним посесивним значењем; а дотерао је у своме обрнутом развитуку — као и неки други словенски суфикси — до најбаналније граматичке, хипостасичке функције. Исп. примере типа *besčīnai* (< bez čina) = *inconditus*, *bezumai* (< bez uma) = *demens* у старословенском и црквенословенском језику, у којима се помоћу њега праве придеви од синтаксичкога израза; додуше, придеви који нису ушли — не знамо зашто — у *Slovník jazyka staroslověnského* Чешке академије наука, и поред тога што их проф. Вајан, с пуним правом и нетачном интерпретацијом, наводи у својој старословенској граматици (*Manuel du Vieux Slave* 166).

Радосав Бошковић